

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ: ПЕДАГОГІКА**

1 (30)' 2023

**ЗАСНОВАНИЙ
У ВЕРЕСНІ 2008 РОКУ**

ВИХОДИТЬ ДВІЧІ НА РІК

**ЗАПОРІЖЖЯ
2023**

УДК 378 (066)

ББК 74.58

Н 34

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ВОРОВКА Маргарита – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

КОЛЕВА Красимира – доктор філології, лектор, Шуменський університет «Єпископ Костянтин Преславський» (Республіка Болгарія);

КОНОВАЛЕНКО Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання германських мов, проректор з наукової, інноваційної роботи та міжнародної співпраці, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна)

КОРОБЧЕНКО Ангеліна – доктор історичних наук, професор кафедри педагогіки та педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

КРУГЛИК Владислав – доктор педагогічних наук, професор кафедри інформатики і кібернетики, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

КУЧАЙ Тетяна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II (Україна);

ЛЯПУНОВА Валентина – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

МАКСИМОВ Олександр – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри неорганічної хімії та хімічної освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

НЕЧИПОРЕНКО Валентина – доктор педагогічних наук, професор, ректор, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» (Україна);

ПАВЛЕНКО Анатолій – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» (Україна);

ПОЗДНЯКОВА Олена – кандидат педагогічних наук, проректор, доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» (Україна);

ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Елліна – доктор соціологічних наук, професор, проректор з навчальної роботи, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» (Україна);

СЕГЕДА Наталя – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

БУРВІТЕ Sigrīta – доктор соціальних наук, Академія освіти, Університет Вітаутаса Магнуса: Каунас, Вільнюс (Литва);

ФУНТІКОВА Ольга – доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти, Маріупольський державний університет (Україна);

ШЕВЧЕНКО Юлія – доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти і спеціальної освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна)

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор
СЕГЕДА Наталія

Заступник головного редактора
КОНОВАЛЕНКО Тетяна

Відповідальний редактор
ДУБЯГА Світлана

Редактор-перекладач
БАРАНЦОВА Ірина

Коректор
МАДЕНОВА Олена

Комп'ютерна верстка
ОДНОРОГ Тетяна

Адреса редакції

вул. Наукового містечка, 59,
м. Запоріжжя, Запорізька область,
Україна, 69000
e-mail: pedagogy@mdpu.org.ua

Присвячений актуальним проблемам гуманітаризації і гуманізації освіти. Автори розглядають освітні феномени та явища у філософсько-антропологічному вимірі, порушують проблеми творчого розвитку суб'єктів навчання і виховання, висвітлюють концептуальні позиції та експериментальні методики щодо вдосконалення сучасної педагогічної освіти.

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького протокол № 15 від 21.06.2023 р.

<http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv>

Входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з педагогічних наук (спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта, 015 Професійна освіта відповідно до Наказу МОН України від 02.07.2020 №886.
<http://nfv.ukrintei.ua/view/5b1925e27847426a2d0ab4b6>

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 14524-3495Р від 15.09.2008 р.

Свідоцтво про державну перереєстрацію
КВ № 22131-12031 ПР від 16.05.2016 р.

© Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2023

ЗМІСТ**ОСВІТА У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ**

Білогур Влада	
Фізична культура і спорт як чинники антропосоціальної сфери у сучасній педагогічній освіті ...7	
Захарова Ірина, Статівка Валентина	
Вплив освітнього середовища університету на формування інтелектуальної мобільності майбутніх менеджерів.....13	13
Ляпунова Валентина	
Ідеї дидактичного дизайну у світовій практиці професійної освіти 19	19
Нижник Тетяна	
Стратегії сенсорного виховання як основа педагогічного дизайну вихователя інклюзивної групи 28	28
Поліщук Юлія	
Алгоритм психологічного впливу щодо подолання елективного мутизму дитини та формування у неї необхідних комунікативних навичок 34	34
Саєнко Юлія, Дьоміна Владислава	
Історичні аспекти закордонних досліджень диспаксії у дітей з порушенням мовлення.....41	41

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Єліссєв Ігор, Надольська Юлія	
Методичні прийоми розвитку креативності та критичного мислення на заняттях з англійської мови 46	46
Осадча Катерина	
Комп'ютерне навчальне середовище як основа формування міжкультурної компетентності старшокласників 54	54
Багрій Тетяна	
Дослідницька діяльність як чинник реалізації творчих можливостей майбутнього вчителя музичного мистецтва 59	59
Гостищева Наталя, Харченко Тетяна, Надольська Юлія	
Формування іншомовної граматичної компетентності здобувачів вищої освіти за допомогою онлайн-сервісу Quizlet.....64	64
Мелаш Валентина, Дубяга Світлана, Варениченко Анастасія	
Значення еколого-валеологічного виховання для соціалізації молодших школярів з особливими освітніми потребами 73	73
Мержева Лариса, Врубель Ганна	
Формування комунікативної компетентності як складової фахової майстерності педагога-музиканта 80	80
Переверзєва Олена	
Розспівування хорового колективу як метод удосконалення вокально-технічних навичок співаків 86	86
Шевченко Юлія	
Психолого-педагогічні аспекти забезпечення наступності у розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.....96	96

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Баранцова Ірина	
Навчання фонетиці англійської мови за допомогою автентичних відеоматеріалів 100	100
Дюжикова Тетяна, Галиця Вадим, Кулик Ірина	
Вплив дистанційної освіти на розвиток професійних компетентностей майбутніх учителів хімії 105	105
Єгорова Юлія, Пономарець Ганна	
Критичне мислення вчителів та здобувачів нової української школи 111	111

УДК 373.3.015.31:502+613

ЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Валентина Мелаш, Світлана Дубяга, Анастасія Варениченко

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

Статтю присвячено необхідності оптимізувати процес становлення еколого-валеологічної культури та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами й аналізу сутності та значення еколого-валеологічного виховання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Уточнено поняття дитиноцентризм, інклюзивне навчання та освіта. Визначено сутність когнітивного, емоційного, особистісного та поведінкового компонентів еколого-валеологічної культури, які впливають на розвиток інтелекту, духовності та соціалізації особливих молодших школярів, визначено розвиток потенційних можливостей таких дітей: здатності емоційно, морально-етично сприймати процес спілкування з природою; спроможності оцінювати власні вчинки на основі засвоєних знань і особистісного прийняття екологічних ідей, норм й соціально значущих природолюбних мотивів поведінки; вміння передбачати екологічні наслідки своїх дій у природному довкіллі («екологічна рефлексія»); вміння виконувати соціальні ролі і екологічно грамотні дії, що суттєво зменшує їхнє «соціальне випадіння» внаслідок набуття ними соціально-побутової компетентності та психологічної підготовленості до життя у соціокультурному середовищі.

Ключові слова:

дитиноцентризм; інклюзивне навчання; еколого-валеологічна культура; молодші школярі з особливими освітніми потребами; соціалізація; початкова школа.

Resume:

Melash Valentina, Dubiaha Svitlana, Varenychenko Anastasia. The significance of environmental and valeological education for the socialization of schoolchildren with special educational needs.

The article is devoted to the need to optimize the process of creating ecological and valeological culture and social rehabilitation of children with special educational needs, analyzing the essence and importance of ecological and valeological education of younger schoolchildren with special educational needs. The concepts of child-centeredness, inclusive education and education have been clarified. The essence of the cognitive, emotional, personal and behavioral components of ecological and valeological culture, which influence the development of intelligence, spirituality and socialization of special younger schoolchildren, is determined, the development of potential opportunities of such children is determined: the ability to emotionally, morally and ethically perceive the process of communication with nature; the ability to evaluate one's own actions on the basis of acquired knowledge and personal acceptance of ecological ideas, norms and socially significant nature-loving motives of behavior; the ability to foresee the ecological consequences of one's actions in the natural environment ("ecological reflection"); the ability to perform social roles and ecologically competent actions, which significantly reduces their "social fallout", as a result of their acquisition of social and domestic competence and psychological readiness for life in a socio-cultural environment. Inclusive education - services guaranteed by the power of light, in which the principles of non-discrimination, the protection of the richness of people, the effective inclusion in the light space of all children is reinforced.

Key words:

child-centeredness, inclusive education, ecological and valeological culture, schoolchildren with special educational needs, socialization, primary school.

Постановка проблеми. Спільно з передовими державами світу Україна обрала шлях сталого розвитку, пріоритетними завданнями якого є соціальне та еколого-валеологічне благополуччя населення. Проте успішно досягнути наміченого уряд може лише опираючись на моральну та практичну підтримку кожного громадянина країни задля розвитку та становлення освіти загалом.

При цьому суттєвими перешкодами є, з одного боку, екологічна необізнаність та безвідповідальність частини населення, з іншого, – загрозлива статистика стану його здоров'я. Сумною реалією сьогодення є завищений відсоток дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, які нуждаются у спеціальній корекційній допомозі, задоволенні індивідуальних освітніх потреб та продуктивному залученні у стосунки з природним та соціальним оточенням; ефективній роботі фахівців Інклюзивно-ресурсних центрів, команди психолого-педагогічного супроводу в закладах загальної середньої освіти для надання та впровадження інклюзивного навчання на всіх етапах.

Тому наразі існує нагальна потреба проявити турботу до дітей з особливими потребами, продумати і втілити не лише медичні та соціальні, але й педагогічні заходи з метою корекції психофізичних функцій, досягнення особистісного зростання та становлення їхнього соціального статусу. Особливо актуальним є забезпечення таких школярів базовими екологічними (в тому числі й здоров'язбережувальними) знаннями, вміннями та навичками, необхідними для усвідомленої, екологічно-грамотної поведінки та стимуляції психічного розвитку, адже природне середовище стимулює особистість до формування екологічно-доцільної поведінки, духовного розвитку, емоційного виховання.

Слід зазначити, що проблему охоплення громадян з особливими потребами загальним шкільним навчанням з метою їх реабілітації та соціалізації студіювали такі українські науковці, як С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупасева, Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук та ін., а особливу корекційну значущість та специфіку екологічного виховання школярів із особливостями розумового розвитку

досліджували Г. Блеч, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Постовська, В. Синьов, Л. Співак, Л. Стожок, І. Усвайська, М. Кузьма-Качур (Кузьма-Качур, 2016) та ін.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим виникає необхідність оптимізувати процес становлення еколого-валеологічної культури та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, і ця необхідність обумовлює мету статті – проаналізувати сутність та значення еколого-валеологічного виховання для соціалізації молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Концепції Нової української школи нашою державою обрана і підтримується модель освіти, побудована на особистісно-орієнтованому підході, ідеології дитиноцентризму та соціальної інклюзії. Це означає, що навчання і виховання кожного конкретного учня має бути максимально наближеним до його сутності та життєвих планів, враховувати його здібності, нахили, а в разі необхідності, особливі потреби (*Енциклопедія освіти*, с. 59).

- Дитиноцентризм освітнього процесу націлений на виховання вільної незалежної особистості (шляхом пріоритетності особистісної орієнтації та індивідуалізації педагогічного впливу) і виражається через:
- свободу та творчий підхід педагога у процесі організації учіння, виховання та розвитку учнів;
  - перетворення навчання на яскравий елемент життя школяра, ґрунтуючись на його інтереси, схильності та наявний досвід, стимулюючи допитливість та пізнавальну активність;
  - надання навчанню практичної зорієнтованості, узгодження особистого розвитку дитини та її практичного досвіду;
  - обов'язкове врахування інтересів, пізнавальних потреб, вікових та індивідуальних особливостей, пізнавальних та психофізичних можливостей кожного учня.

Отже інклюзивне навчання має бути індивідуалізованим і здійснюватися в якісно новому освітньому середовищі, яке дасть можливість особливій дитині вільно обирати предмети та рівень їхньої складності (навчатися за індивідуальним навчальним планом), знаходитися в комфортному для учня морально-психологічному кліматі. З цією метою вчитель працює над побудовою стосунків у класі на взаємній повазі та толерантності; прищеплює демократичні цінності та організовує співпрацю дітей у процесі навчання, заохочує їх самостійність, оригінальні рішення, привчає не

боятися ризикувати (Варениченко, 2017; Олексенко, & Мелаш, 2019).

Інклюзивне навчання – гарантовані державою освітні послуги, в яких дотримуються принципів недискримінації, врахування багатоманітності людей, ефективного залучення в освітній простір всіх дітей. Це надзвичайно важливий крок, адже в зв'язку з глобальною екологічною кризою, уряд України разом з світовою спільнотою, обравши стратегію сталого розвитку, скеровує зусилля на досягнення екологічно грамотної поведінки кожного громадянина. За умов усвідомлення необхідності тотальної екологізації світогляду населення вирішується завдання всеосяжної еколого-валеологічної освіти, включно з громадянами з особливими освітніми потребами. За цих умов значна увага приділяється становленню комплексу характеристик еколого-валеологічної культури особистості, які забезпечують її гармонійну взаємодію з природним та соціальним довкіллям.

Зазначимо, що учасниками Всесвітньої конференції «Освіта для дітей з особливими потребами: доступність і якість» ухвалено «Програму дій щодо освіти дітей з особливими потребами», у процесі реалізації якої країнами Європи (до яких віднедавна долучилася і Україна), й доведено, що більшість таких учнів можуть і повинні навчатися в загальноосвітніх школах за моделлю інклюзивної освіти, у рамках якої планується зорієнтована на конкретного учня індивідуалізація навчання. Саме завдяки соціальній інклюзії стає можливим подальше продуктивне залучення таких дітей у стосунки із соціальним та природним оточенням, враховуючи їхній особистісний розвиток та індивідуальні потреби.

Слід наголосити, що категорією дітей з особливими освітніми потребами вважають осіб до 18 років, яким потрібна додаткова (постійна або тимчасова) підтримка для засвоєння навчально-виховного продукту. Зокрема це учні з порушеннями психофізичного розвитку, учні-біженці чи мігранти, учні національної чи релігійної меншини, учні соціально вразливої групи. Згідно законодавства України «дітьми з особливими освітніми потребами» вважаються громадяни з порушеннями психофізичного розвитку (зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку). У зв'язку з цим, інклюзивна освіта має бути представлена гнучкою індивідуалізованою системою навчання, виховання та розвитку (за індивідуальними навчальними планами, з необхідним медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом) дітей.

Головною ціллю інклюзивної освіти є досягнення якісних змін у розвитку особливих

дітей через їх соціалізацію та забезпечення якості навчання у формуванні початкової грамотності й вихованні загальнолюдських властивостей учнів, серед яких визначне місце посідає екологічна культура, як складова соціальної.

Отже в період розбудови української нової школи проблема екологічного виховання трактується як складова частина цілісного процесу соціальної адаптації, життєвого самовизначення та особистісного становлення учнів, тому доповнюється новими характеристиками та потребує нових підходів до її вирішення. Адже повноцінно адаптувати дитину з особливими освітніми потребами до життя в суспільстві та соціально її реабілітувати можливо шляхом формування в неї морально-правової свідомості та соціально-прийнятної поведінки, що, з поміж іншого, включає також екологічне виховання. Якраз сформовані в процесі екологічного виховання складові екологічної культури школярів (знання, якості, звички, способи досягнення запланованого, ціннісні пріоритети, творчі здібності), допомагають їм стати повноцінними учасниками суспільного життя, водночас екологічно-безпечно розвиваючи й свою країну, й індивідуальну своєрідність.

Численними дослідженнями встановлено, що взаємодія з іншими дітьми у процесі пізнання та виховання суттєво підвищує результативність мовного, фізичного, емоційного, інтелектуального, творчого, духовного, морального, а, отже соціального розвитку, школярів з особливими освітніми потребами. Адже типові моделі поведінки зорієнтовують та мотивують особливих учнів цілеспрямовано використовувати набуті в колективі знання і вміння. Водночас встановлення дружніх стосунків між школярами під час спільного опанування навчального матеріалу, навчає звичайних дітей природно, толерантно сприймати відмінності між людьми, чуйно, доброзичливо ставитися до особливих однокласників, стимулює готовність допомогти в разі потреби.

Саме тому в новій українській школі передбачено створення необхідних умов для навчання учнів із особливими освітніми потребами для досягнення таких соціально затребуваних цілей:

1. Кожна дитина має мати вільний та рівний доступ до якісної освіти й повного задоволення своїх освітніх потреб.
2. Індивідуальні відмінності між учнями мають враховуватися, шануватися і цінуватися, в першу чергу, сприйматися як корисний ресурс держави.

3. Усі діти мають приймати максимально значущу (відповідно до своїх можливостей) участь в освітньому процесі, тобто максимально самореалізуватися для досягнення максимального можливого рівня особистісного розвитку (фізичного, розумового і морального).
4. Жоден школяр не повинен стикатися з фізичними чи інформаційними бар'єрами та страждати від упередженого ставлення (Бузенко, 2017, с. 84).

Актуальність всеосяжного еколого-валеологічного виховання зумовлює загрозлива екологічна ситуація в Україні, наразі це життєво необхідно кожній людині, адже досягти сталого розвитку можливо лише спільними зусиллями кожного мешканця планети. Людина не може рости та розвиватися без взаємодії з навколишнім природним середовищем і дуже важливо, щоб вона була взаємокорисною. З'ясовано, що з одного боку, почуття та розум людей розвиваються відповідно до характеру їхніх стосунків з природою, які, своєю чергою, впливають на екологічний стан довкілля, а отже, визначають умови середовища їхнього життя.

Таким чином екологічне виховання учнів із особливими освітніми потребами є безперервним процесом навчання, виховання й корекції для вироблення в дитини екологічної культури, проявом якої має бути емоційно позитивне ставлення до природного оточення, відповідальності щодо свого здоров'я та стану довкілля (на рівні спочатку побутових звичок), дотримання природозбережувальних норм поведінки та екоцентричні ціннісні орієнтації.

Еколого-валеологічне виховання особливих учнів передбачає систематичну цілеспрямовану діяльність педагога з метою формування в них еколого-валеологічної культури, тому є невід'ємною складовою соціально-морального виховання, яке має забезпечувати єдність екологічної свідомості та гармонійної з природою поведінки. Якраз соціально-моральне виховання на базі засвоєних моральних щодо природи норм і цінностей, сформованих у екологічно-етичної свідомості, природолюбних почуттів і природозбережувальних звичок поведінки сприяє входженню дитини у соціальне середовище.

Вироблення у школярів з особливими освітніми потребами бережливого ставлення до природи, як одного із важливих обов'язків людини, є також завданням морального виховання. Адже в процесі екологічного виховання засвоюються норми та правила поведінки, ставлення до природи,

прищеплюється екологічно-спрямована культура поведінки (Січко, 2018, с. 45).

Слід зазначити, що сенс поняття «еколого-валеологічна культура» щодо школярів з особливими освітніми потребами слід розуміти як інтегративне особистісне утворення, складовими якого є чотири компоненти:

1. Когнітивний (система знань та уявлень про навколишній світ, про себе як особистість, про себе як суб'єкта природоохоронної діяльності, про взаємодію людини і природи, екологічні проблеми та способи їх вирішення). Набуті знання є важливим підґрунтям у вихованні любові до природи рідного краю, спонукою турбуватися і піклуватися про тварин і рослин, викликають спектр позитивних емоційних почуттів: захоплення, радість, гордість тощо.
2. Емоційний (емоційне, шанобливе, ошадливе ставлення до об'єктів природи, відповідальне ставлення до природоохоронних доручень). Необхідно працювати у напрямку накопичення позитивного досвіду спілкування з природою та прищеплення відповідальності за стан довкілля та здоров'я людей на підґрунті розвитку екологічної свідомості, мислення та екологічно-грамотної поведінки.
3. Особистісний (інтерес до природних об'єктів та явищ, усвідомлення значення та цінності природи для людей, здатність аналізувати та оцінювати свої та чужі вчинки стосовно природи).
4. Поведінковий (дотримання правил екологічно-грамотної поведінки, ініціатива, самостійність при виконанні природоохоронних вчинків). Потребує вироблення умінь і навичок різноманітної діяльності у природі та побутової поведінки, що мають екологічно-орієнтований характер (Lobanova, 2008, с. 45).

Щоб досягнути цього в процесі еколого-валеологічного виховання особливих учнів, учитель має вирішувати низку завдань.

1. Знайомити учнів з основними природоохоронними ідеями, екологічними поняттями та правилами, дотримання яких визначає оптимально допустимий вплив людини на природу, щоб не порушити її можливості до саморегулювання.
2. Допомогати усвідомити багатогранну цінність природи. Надзвичайно важливо, щоб кожен учень зрозумів, що природа є джерелом його фізичного (матеріального) та духовного розвитку й був готовим до корисної суспільної діяльності, керуючись набутими ціннісними орієнтирами.

3. Надавати прикладні знання, навчати практичним умінням і навичкам (свідомо, екологічно-безпечно використовувати природні ресурси, оцінювати екологічний стан найближчого довкілля, приймати правильні рішення щодо покращення екологічної ситуації, передбачати наслідки своїх дій, не допускати небезпечних щодо природи дій).
4. Налаштовувати на свідоме дотримання природозбережувальних норм поведінки в природі.
5. Розвивати потребу якомога частіше спілкуватися з природою та пізнавати її, збуджувати морально-естетичні переживання, збагачувати емоційну сферу.
6. Спонукати до природозбережувальної діяльності, прояву непримиренності до шкідливих для довкілля дій, залучати до природоохоронної пропаганди (*Про Національну стратегію розвитку освіти...*, 2013).

Отже суть екологічного виховання молодших школярів як складової соціально-морального виховання полягає в цілеспрямованому формуванні педагогом когнітивного, емоційного, особистісного та поведінкового компонентів еколого-валеологічної культури, внаслідок чого відбувається розвиток інтелекту, духовності та соціалізація особливих молодших школярів. Але найчастіше термін «екологічне виховання» стосовно дітей з особливими освітніми потребами трактують як безперервний процес, націлений на формування в них ціннісних настанов, еколого-етичної особистісної позиції, умінь та навичок природозбережувальної поведінки.

У зв'язку з цим, в першу чергу, потрібно розвивати у таких школярів емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, сприяти становленню екологічно-моральної та громадянсько-відповідальної позиції особистості, яка проявляється в їхній поведінці та діяльності серед природи. Саме на цьому підґрунті можливо організувати засвоєння екологічних знань, норм і правил стосовно взаємин з об'єктами природи, виховати співчуття до них, домогтися активності при розв'язанні деяких проблем екологічного спрямування.

Варто враховувати, що нині молодший школяр мешкає в якісно нових соціальних умовах (зростає потік інформації, світ створених людьми речей і техніки витісняє живу природу), його світогляд стає урбанізованим, можливості безпосереднього спілкування з природою скорочуються, що негативно позначається на фізичному і психічному здоров'ї. Щоб розірвати замкнуте коло «дефіцит взаємин з природою –

дефіцит здоров'я та розвитку» необхідно зосередити увагу на розвитку емоційно-ціннісної сфери та моральних настанов дітей із затримкою психічного розвитку (Shevchenko, Dubiaha, Melash, Fefilova, & Saenko, 2020, с. 207).

Вчителю початкових класів слід зважати на дані психологічних досліджень, згідно з якими учні з особливими освітніми потребами погано усвідомлюють облагороджуюче значення природи, її емоційну, естетичну, релаксаційну цінність. Вони сприймають окремі елементи світу навколо себе з позиції об'єктного ставлення без морально-естетичних переживань, тому що відхилення від норми у розвитку блокують дотримання елементарних норм поведінки з об'єктами природи. Такі учні в своїй діяльності не уникають негативних стосовно складових природи вчинків (рвуть квіти, розчавлюють комах, розкидають сміття), не переживають з приводу наслідків власних недобрих, негарних дій та негативного ставлення до природи інших людей, не співчувають постраждалим живим істотам, не спроможні насолоджуватися і відчувати красу природи. Тому вкрай важливо під час формування екологічної культури в учнів із особливими освітніми потребами акцентувати увагу на розвитку в сукупності емоційно-почуттєвої, діяльнісної та етично-ціннісної сфер, щоб якісним новоутворенням цих дітей стала екологічно-спрямована і розвинена свідомість.

Для розвитку емоційно-ціннісного компонента еколого-валеологічної культури молодшого школяра із особливостями психічного розвитку педагог має працювати над реалізацією наступних виховних напрямів:

1. Викликати емоційні переживання та співпереживання (позитивні чи негативні) дитини щодо об'єктів, явищ, подій у природі та ін.
2. Демонструвати переваги «здорового» довкілля, пропонуючи учням отримати чуттєві задоволення від оздоровчого спілкування з об'єктами природи (ароматерапія, гідротерапія, геліотерапія, таласотерапія та ін.).
3. Стимулювати взаємодію з природними явищами, речовинами, матеріалами естетичних акцентів.
4. Інтегрувати природні явища з різними видами мистецтва, вербалізувати та порівнювати почуття, що виникають.
5. Навчати тлумачити власні ціннісні установки щодо об'єктів природи, узгоджувати їх із соціально прийнятним зразком (Олексенко, & Мелаш, 2019, с. 124).

За рахунок цих виховних дій у школярів із особливостями психічного розвитку встановлюються позитивні зв'язки між знаннями,

почуттями, емоціями, що сприяє засвоєнню дитиною екологічних норм та формуванню непрагматичного ставлення до природи як до цінності, що не залежить від можливості чи неможливості практично скористатися її ресурсами.

Розвиваючи емоційно-чуттєвий компонент соціально-моральної культури у процесі виховної діяльності вчитель одночасно розвиває духовність молодших школярів з особливостями інтелектуального розвитку та сприяє їх соціалізації.

Але аналіз сучасного стану еколого-валеологічного виховання в початкових школах України засвідчує акцентування уваги вчителів, передусім, на розумовому розвитку дітей, тоді як для збагачення емоційно-чуттєвої сфери школярів докладається значно менше зусиль. Разом з тим, принципово важливе значення для ефективності еколого-валеологічного виховання має комплексний вплив на інтелектуальну, емоційно-чуттєву та діяльнісну сфери особистості.

У зв'язку з цим педагоги початкової ланки мають працювати в напрямку вироблення у своїх учнів науково-пізнавального, емоційно-ціннісного, відповідального ставлення до природного довкілля та власного здоров'я, дотримуючись єдності чуттєвого та раціонального сприймання навколишнього світу.

Слід розуміти, що емоційно-ціннісне ставлення школяра до природи формується у процесі його соціального розвитку, коли він набуває особистого досвіду, засвоюючи соціально-історичний досвід у процесі навчання і виховання й активної взаємодії з природою.

Отже у екологічному вихованні особливих дітей реалізується принцип соціально-адаптуючої спрямованості, тому що на їхній розвиток сукупно впливає пізнавальна діяльність на заняттях, різноманітна культурна та емоційна взаємодія з педагогом, однокласниками, колективом навчального закладу. Завдяки системному наданню корекційно-педагогічної допомоги особливим молодшим школярам долається чи суттєво зменшується їхнє «соціальне випадання» внаслідок набуття ними соціально-побутової компетенції та психологічної підготовленості до життя в соціокультурному середовищі.

Варто пам'ятати, що екологічні норми і правила молодший школяр добре засвоює, коли він має зразки для наслідування дій дорослих (батьків, вчителя), та володіє повною інформацією про те чи інше правило, й саме тоді вони стають регуляторами його власної поведінки. Проте суттєве збагачення дитячого досвіду та якісні зміни у пізнавальних психічних процесах відбуваються під час спілкування

школяра з природою, коли він спостерігає, експериментує, доглядає за рослинами, грається тощо. У такий спосіб об'єкти і явища природи набувають у свідомості особистісної значущості, переборюється егоцентризм та виникають соціальні установки діяльності.

Адже безпосередня взаємодія з природою змушує учня з особливостями психічного розвитку аналізувати свої емоційні реакції, поведінку, ставлення до певного природного об'єкта. Внаслідок такого рефлексивного аналізу виникає моральний самоконтроль особистості, тобто «екологічна совість», завдячуючи якій дитина може самостійно визначати свої моральні обов'язки щодо об'єктів довкілля, дотримуватися них та оцінювати власні вчинки.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що у процесі еколого-валеологічного виховання молодших школярів з особливими освітніми потребами вчитель розвиває в них такі потенційні можливості: здатність емоційно, морально-етично сприймати процес спілкування з природою; спроможність оцінювати власні вчинки на основі засвоєних знань і особистісного прийняття екологічних ідей, норм й соціально значущих природолюбних

мотивів поведінки; вміння передбачати екологічні наслідки своїх дій у природному довкіллі («екологічна рефлексія»); вміння виконувати соціальні ролі і екологічно-грамотні дії, що забезпечує незагрозливу і для людини, і для природи взаємодію.

Таким чином, засобами еколого-валеологічного виховання вчитель допомагає не лише технологічно, а й також духовно і морально підготуватися молодшому школяреві із особливостями психічного розвитку до екологічно-доцільної поведінки в будь-якій сфері його життєдіяльності та продуктивно долучатися до соціального життя.

Отже, педагогічно-координований вплив у процесі еколого-валеологічного виховання, сприяючи становленню когнітивного, емоційного, особистісного та поведінкового компонентів екологічної культури, розвитку духовності та інтелекту молодшого школяра з особливими освітніми потребами і стає важливим чинником його особистісного розвитку, соціалізації та екобезпечної поведінки, що має вирішальне значення для сталого розвитку країни.

Список використаних джерел

- Бузенко, І. Л. (2017). Методика реалізації педагогічних умов формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. Педагогічні науки*, 2, 84–91.
- Варениченко, А. Б. (2017). Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування екологічної культури молодших школярів. *Молодь і ринок: Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 6 (149), 148–152.
- Дубяга, С. М., Непша О. В., & Дорошко Г. І. (2018). Формування поняття про екологічні зв'язки в природі в учнів початкових класів на уроках «Природознавства». *Екологія – філософія існування людства: зб. наук. праць*. М. М. Радева, В. М. Коломієць (Ред.). Мелітополь: ТОВ «Колор Принт». С. 24–27.
- Енциклопедія освіти*. (2008). В. Г. Кремень (Головн. ред.). Київ: Юрінком Інтер. 1040 с.
- Про вищу освіту*. (2014). Закон України № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Кузьма-Качур, М. І. (2016). Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування природознавчої компетентності. *Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., (Травень)*. Мукачево: МДУ. С. 103–104.
- Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року*. (2013). Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013. URL: zakon4.rada.gov.ua
- Олексенко, Т. Д., & Мелаш, В. Д. (2019). *Формування екологічного мислення молодших школярів: навч.-метод. посіб.* Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Лух». 267 с.
- Січко, І. О. (2018). Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців початкової освіти. *Підготовка сучасного педагога дошкільної та*

References

- Buzenko, I. (2017). Methodology of realization of pedagogical conditions of formation of ecological and valeological competence of future primary school teachers. *Bulletin of Zaporizhia National University. Ser. Pedagogical sciences*. № 2. Pp. 84–91. [in Ukrainian]
- Varenychenko, A. (2017). Pedagogical conditions of preparation of the future teacher for the formation of ecological culture of young schoolboys. *Youth and the market*. Monthly scientific and pedagogical journal. Drogobych, № 6 (149). P. 148–152. [in Ukrainian]
- Dubiaha, S.M., Nepsha, O.V., Dorozhko, H.I. (2018). *Formation of the concept of environmental connections in nature in elementary school students at the lessons of "Natural Science"*. In: Ecology is the philosophy of the existence of mankind: coll. of scientific works. Melitopol: TOV "Kolor PrintK", 24–27. [in Ukrainian]
- Encyclopedia of Education. (2008). Acad. ped. Sciences of Ukraine; heads. ed. V.G. Cremen. K.: Jurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian]
- Law of Ukraine «On Higher Education» (information of the Verkhovna Rada, 2014, № 37–38, Art. 2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [in Ukrainian]
- Kuzma-Kachur, M. (2016). Professional training of future primary school teachers for the formation of science competence. *Science and education: current research problems at the present stage*. Coll. thesis of All-Ukrainian scientific-practical Conf., May 19–20. Mukachevo: MSU, 2016. Pp. 103–104. [in Ukrainian]
- National strategy for the development of education in Ukraine for the period up to 2021. URL: zakon4.rada.gov.ua [in Ukrainian]
- Oleksenko, T., Melash V. (2019) Formation of ecological thinking of schoolchildren: training manual. Melitopol: Publishing and Printing Center «Lux». 267 p. [in Ukrainian]
- Sichko, I. (2018). Formation of ecological competence of future specialists of primary education. *Preparation of a*

- початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи: зб. матеріалів Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф. (Квітень). Херсон: Борисфен-про. С. 104–107.
- Lobanova, T. (2008). Competence-based education – a common European strategy. *Computer Modelling and New Technologies*, Transport and Telecommunication Institute, Lomonosova 1, LV-1019. Riga, Latvia, 12, (2), 45–65.
- Shevchenko, Yu., Dubiaha, S., Melash, V., Fefilova, T., & Saenko, Yu. (2020). *The role of teachers in the organization of inclusive education of primary school pupils*. International Journal of Higher Education, 9 (7), 207–216 (Scopus).
- modern teacher of preschool and primary education in the conditions of development of the New Ukrainian school: coll. materials All-Ukrainian with international participation of scientific-practical. Conf., April 19-20. Kherson: Borisfen-pro, Pp. 104–107. [in Ukrainian]
- Lobanova, T. Competence-based education – a common European strategy. *Computer Modelling and New Technologies*, Transport and Telecommunication Institute, Lomonosova 1, LV-1019. Riga, Latvia, 2008. Vol. 12, № 2. Pp. 45–65. [in English]
- Shevchenko, Yu., Dubiaha S., Melash, V., Fefilova, T., Saenko, Yu. (2020). The role of teachers in the organization of inclusive education of primary school pupils. International Journal of Higher Education / Vol. 9, No. 7; Pp. 207-216 (Scopus). [in English]

Відомості про авторів:**Мелаш Валентина Дмитрівна**

vmelash2018@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Дубяга Світлана Миколаївна

svetlana_107@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Варениченко Анастасія Борисівна

Varenychenko2013@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2023-30-73-79

Матеріал надійшов до редакції 13. 02. 2023 р.
Прийнято до друку 03. 03. 2023 р.

Information about the authors:**Melash Valentyna Dmytrivna**

vmelash2018@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Dubiaha Svitlana Mykolaivna

svetlana_107@ukr.net

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Varenychenko Anastasia Borysivna

Varenychenko2013@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2023-30-73-79

Received at the editorial office 13. 02. 2023.
Accepted for publishing 03. 03. 2023.